

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ICONOGRAFIA DE LA PORTALADA DE RIPOLL

VINC a parlar-vos de la portalada del monestir famós de Santa Maria de Ripoll. Vinc a entretenir-vos enraonant d'un monument sens dubte'l més conegut de nostra terra. Els tractats d'Arqueologia y d'Art parlen d'aquesta fatxada, els estrangers que volen donar a entendre que saben l'existència del poble català entre'ls que han bastit y edificat, si no s'ocupen d'altra de nostres construccions, al menys donen a entendre que han vist una fotografia reproduint bé o malament la solemne porta de l'iglesia monacal de Ripoll. La pintura, el dibuix, el gravat en boix, la fotografia y els diferents procediments de reproducció industrial o mecànica han prodigat mil y mil vegades, en conjunt, fragments o detalls, y en totes dimensions y formes, el monument de que vaig a ocupar-me.

Sens dubte que ha de semblar-vos un atreviment pretenció venir a parlar, dient quelcom de nou, de la portalada de Ripoll. Pensareu potser que res d'original pot dir-se després de lo que se n'ha escrit per centenars de vegades. Tots la coneixeu aquesta obra que ha sigut anomenada *arc de triomf del cristianisme*; tots l'heu vista y vos heu encantat en l'admiració dels seus relleus historiat y ornamentals.

Un dels problemes de més difícil solució que planteja la portalada de Ripoll es, sens dubte, l'averiguació de la data en que fou construïda y treballada. En això hi ha hagut parers ben diferents, desde'ls que la creuen de l'època de la consagració, feta pel bisbe abat Oliva l'any 1032, fins als que sostenen esser obra de la segona meitat del segle XII.

Els que volen que la portalada sia obra de finals del primer terç del segle XI o començament del vinent, tenen un dato bastant ferm en el document de consagració de l'iglesia del famós monestir

que sembla indicar clarament que'l lloc sant era complet y ben ornat. L'acta que's conserva per la copia de l'arquebisbe Marca¹ diu que Oliva havia enderrocat una iglesia més antiga, massa petita ja, edificant la nova ab gasto y treball, *majori sumptu et opere aedificavit*. Tot lo del vell edifici fou arrasat fins a terra, y, refent-ho desde'ls fonaments, resultà acabat ab gran treball y obra admirable, mitjançant l'auxili de Déu. *Omne enim superpositum ejusdem Ecclesiae solo tenuis coaequavit, et a fundamentis estruens, multo labore et miro opere divina juvante gratia ipse complevit*. La paraula *complevit*, completà, acabà, apar donar lloc a pensar que'l bisbe-abat deixà del tot llesta l'iglesia, que sense portalada no podia esser completa. Aquesta sembla fins esser indicada ab l'expressió de *miro opere*, obra admirable, usada en el document.

També tenim que l'iconografia de la portalada ripollesa, ab sos variats relleus historials, trets en bona part del Vell Testament, té tot l'aire d'esser d'una època en que no estava pas ben establert y fixat lo que'n podriem dir el cànon de molts tipos iconogràfics.

Igualment s'ha d'afirmar que en aquesta tant interessant obra sembla retratar-s'hi'l pensament del bisbe-abat Oliva. Les múltiples facultats d'aquest y ses idees estan conformes ab l'enteniment que discorregué y arranjà'l plan que avuy veyem executat, notant-se també com a dintre'l monestir de Ripoll, precisament en temps de l'Oliva, tant esplendorós, es quan hi havia gent a propòsit per secundar y fer executar la concepció del superior del claustre ripollenc.

Els relleus y escultures d'aquesta portalada semblen d'un treball tosc y dur, y a primera vista resulten acreditar més velluria de la que realment tenen. De primer entuvi un s'en va a atribuir-los una alta antiguetat; però, mirant, mirant, un va adonant-se de que de la finura y perfecció que primitivament devia ressortir-ne un no pot pas fer-sen ben bé càrrec per la part anterior de la portalada. La delicadesa de l'obratge, la riquesa y minuciositat dels detalls, sols poden endevinar-se pels adornos y figures que hi ha en lo que es propiament portal, puix aquest, encara que sofrí molt en la crema de la porta l'any 1835, ab el no rebre tant directes les glaçades y humitats, avuy deixa compendre com devia esser el rest quan els escultors varen deixar-lo per llest y definitiu. Les figures presentaven abundant plegat de robes y sovint riques y ben detallades orles; els motius ornamentals resulten encara avuy fets ab

1) *Marca Hispanica*, apèndix CCIX.

una habilitat y bon gust realment dignes de nota. L'idea de les vestes y draperies mullades s'acut a l'espectador, que sovint sota d'elles hi endevina un cert coneixement de l'esquelet y l'esforç per consignar el garbós moviment.

Això comença a induir a creure que tal portalada no correspon a l'estat de nostre art a principis o durant la primera meitat del segle XI. Y això va fent-se més clar y resulta quasi indubtable quan s'observa la disposició general del monument y es compara el cos que avança sobre la fatxada de Ripoll ab el que presenten tantes iglesies de nostre Pireneu y de la terra plana fins a Valencia. Si fos de l'època del bisbe Oliva l'obertura del portal ab els seus set arcs concèntrics, tindriem de dir que l'artista de Ripoll s'avançà a son temps y construí lo que ningú havia pensat encara, essent el mellor escultor d'aquesta part de l'Occident.

Perxò cada dia vaig inclinant-me més a creure la portalada de Ripoll de finals del segle XI o de principis de la dotzena centuria. Si comparo'ls treballs dels capitells que anaven a l'interior de la soperba iglesia ab els de la portalada, hi ha una ben oviradora diferencia. Els primers són ensaigs deduits de les formes clàssiques; entre'ls segons n'hi ha d'inspirats en un art exterior, en sa major partida, vegent-se en ells els motius orientals, trets dels teixits que'l comerç portava cap ací. Els uns són d'un poble que's constitueix y aprofita la tradició y formes antigues; els altres són d'una nació refinada que està ja en estat de buscar a fòra lo que sa riquesa li exigia. Els capitells de dins y els de fòra completen la noció de l'art en la primera y segona meitat del segle XI; noció que acaben y completen els de la galeria claustral pròxima a l'iglesia, ja corresponents a ple segle XII, en alguns dels quals hi ha ja totes les filigranes de composició y execució exigides per un art que havia arribat a sa plenitud; puix, segons revela una inscripció, són del temps de l'abat Ramon de Berga, que començà en 1173.

La portalada de Ripoll s'ha de concedir que val més com a element decoratiu, com a conjunt arquitectònic ben entès per ornar l'entrada de l'iglesia, que pels seus detalls. Es un tot d'una grandiositat imponent, per més que en els detalls, especialment en les representacions humanes, hi hagi molt que objectar. L'artista que concebí y els executors, dic executors en plural, puix en figures, detalls y alfabetos crec notar-hi al menys dues personalitats diferents, no's preocupaven pas respecte a proporcions, maneres d'agrupar les figures y conjunt de les composicions. Res de perspectives ni de mirar prim en posar de costat figures de diferents mides. La

qüestió, per ells, era desenrotllar una idea, y an això se sacrificava tot: lo que no hi cabia gran s'hi entaforava en petit; qui no hi podia esser per enter hi seria en fragment: la qüestió era fer patents y recordar als que entraven a l'iglesia les histories del Vell y del Nou Testament.

S'ha dit que la portalada de Ripoll havia sigut pintada, però avui no's veuen pas indicis d'aquesta pintura. Essent-ho o no (com crec més verossimil), y abrigada primitivament per coberta de fusta ab pilars que devien esser d'aquesta materia, puix l'actual atri o *galilea* apar esser del segle XV, y es de creure que substituï a un cobert no tant permanent com el fet de sustentàculs de pedra, de totes maneres correspon a la magnificencia de l'iglesia de cinc naus ab les laterals dividides per pilars y columnes isolades y ab l'imponent creuer ab set absis. Es l'element del vell monestir que'ns ha arribat en mellor edat de conservació y sobre'l que no fa necessaries interpretacions respecte al seu destí y configuració.

Y al parlar-vos del seu relativament bon estat de conservació, no puc deixar de planye-m de la manera com està paulatinament llençant-se a perdre. Ab la crema selvatge que sofrí l'iglesia, seguida dels anys en que estigué a l'intemperie a mercè de les humitats y glaçades, la pedra s'es anada ressecant y escrostonant, perdent-se en moltes parts ja del tot els detalls, y quedant en altres com una pelicula o crosta de pols que al tocar-se cau y s'esmenuça. El tant erudit y admirable P. Villanueva sembla indicar que en el seu temps la portalada aquesta estava en molt bon estat, perquè diu que la pedra de que es feta *es molt sòlida*¹. Avui aquesta solidesa no pot pas ponderar-se, y tot demostra com en cosa d'un segle l'interessantíssim portal ha perdut molt. Fins comparant les fotografies fetes anys enrera ab les fetes avui, s'hi nota ja la desaparició de molt detall. Perxò la prudencia diu que l'esplèndida obra no pot tocar-se de com està, ni tant sols netejar-se gaire ab el bon fi de descobrir el sentit de les inscripcions y escenes que en estat més o menys satisfactori han perdurat fins ara, y que si fossin enteres o ben llegibles permetrien desxifrar en absolut alguns detalls que, haig de confessar-ho, no sé trobar satisfactoriament explicables.

La disposició de la portalada de Ripoll respecte a lo demés de l'edifici tots la coneixeu bé y sabeu que es ben *nostra*. Ve a esser una d'aquestes riques entrades que trobem fins en els més senzills edificis religiosos, formant com un cos sortint a la línia de la fat-

1) *Viage literario á las iglesias de España*, vol. VIII, carta LX.

xada, puix per donar sumptuositat a la porta, y a fi d'orlar-la pomposament ab arcs creixents, columnes y pilars, nostres constructors no'n tenien prou del gruix de les parets de l'iglesia y adossaven com un reforç, donant-los major groixudaria.

Lo que hi ha es que en aquesta portalada de Ripoll l'artista volgué esser més esplèndit que no ho havien estat ni ho foren mai els altres constructors. Y en això hi tenim un dels motius que fan més digna d'esment aquesta obra, que bé pot calificar-se d'*única* en el seu genre. Un francès, entusiasta rebuscador sobre nostre art antic, ha dit que no hi ha a França cap fatxada romànica que pugui passar com prototip d'aquesta muralla de baixos relleus¹. Cal pendre nota d'aquesta afirmació tant laudatoria pel monument de Ripoll.

Es veritat que'l mateix autor a que acabo de fer referencia vol buscar-li una filiació y referir-la a una altra que ha d'anar a cercar a Italia, la de Sant Zenó de Verona; però un no sab pas veure-hi aquesta semblança de disposició que preté l'arqueòlec francès, ni res que tinga relació entre l'art que produí l'obra veronesa y el que'ns deixà la portalada de Ripoll. El monument català apar de totes maneres més antic, y aixís mal pot esser imitat de l'altre. La portalada de Verona té'ls relleus posats com les portes d'un políptic, dues a cada costat del portal, y, a més d'esser d'estil ben divers, té l'iconografia del tot dessemblant al monument català, puix en aquella hi ha figurada la creació, infancia de Jesús, diferents animals, una cacera y la fi de Teodoric. Diu en Venturi que aquesta bella portalada italiana fou acabada envers l'any 1139 per mestre Nicolau².

Un altre arqueòlec francès torna a parlar dels mestres italians, o, mellor, dels llombarts, referint-se a nostra portalada. Diu que'ls artistes de Como, *maestri comacini*, del Llenguadoc passaren a Catalunya, y que les torres de Ripoll pertanyen a sa manera d'obrar, podent-se dir altre tant de la gran portalada d'aquesta iglesia mateixa, ab ses columnetes reposant sobre lleons y les escultures en faixes superposades que l'acosten y recorden Sant Miquel de Pavia o la Catedral de Mòdena³. Vistes les fotografies

1) Émile Bertaux: *La sculpture chretienne en Espagne des origines au XIV siècle*. Article en el vol. II, part segona, de l'*Histoire de l'Art*, dirigida per l'André Michel.

2) *Storia dell'Arte Italiana*, vol. III, pàg. 195.

3) *L'Architecture romane*, llibre I, cap. V, § VIII, de l'*Histoire de l'Art* d'en Michel.

d'aquestes iglesies y comparades ab Ripoll, un s'adona de que la recordança y similitut es massa llunyana pera treure-n una inducció. La disposició en faixes horitzontals de relleus que apareix a Ripoll es realment a Sant Miquel de Pavia, però aquí les faixes historiades estan interposades ab grans paraments llisos y la disposició general es ben diversa.

Per això pot dir-se que nostre monument es una cosa inusitada, diferenciant-se no sols de les portalades italianes més riques pertanyents a l'art romànic, sinó també de les franceses tals com Sant Tròfim y Sant Gil d'Arlés y Nostra Dòna de Poitiers, de les alemanyes, de les que n'es model la de Ratisbona, dita Sant Jaume dels Escocesos, y de les de l'altra part de l'Ebre, entre les que sobresurt la d'Avila, y principalment el cèlebre pòrtic dit *de la gloria*, de Santiago de Compostela, obra que apar fillola de les d'Arlés y que's diu esser deguda a un mestre Mateu que treballava en 1168 y 1188.

La portalada ripollesa, ab son posat de retaule, fins entre totes les de nostra terra, es l'única que's presenta vestida y per tot arrebossada de representacions històriques y ornamentals, essent alguna cosa més que'ls relleus que a voltes veyem sobreixir y sobrar de l'adorno dels arcs de la porta, o que'l coronament arquitectònic ab ample fris historiati que apareix en el cos sortint de l'entrada de certes iglesies. Perxò en Lampérez, un tractadista benemèrit d'art espanyol, en una obra digna d'estima que acaba de publicar, diu que ha de colocar la portalada de Ripoll com una especialitat quals caràcters no encaixen en cap agrupament, permaneixent aïllada y sense nous exemplars ab que reunir-se, no formant escola que s'inspirés en ella¹.

Jo no sé per què hem d'anar busquejant vanament per cercar lluny de casa l'origen, si aixís pot dir-se, de nostra soperba portalada ripollesa. Es una obra ben pirenenca en sa disposició general y en els elements, diferenciant-se en ser més rica y esplèndida que les altres portalades. Si la prenem geomètricament, si tracem sols ses línies arquitectòniques, veurem que no té res de particular respecte a les demés del país y terres vehines; si estudiem cada un dels elements ornamentals, notarem que no són pas cosa isolada y que bé'ls trobem en els altres monuments de nostres encontrades.

Perxò diria que la portalada de Ripoll es un nombre més d'una serie, però un nombre capdal dintre'l genre a que pertany,

1) Vicente Lampérez y Romea: *Historia de la Arquitectura Española*, v. I.

dintre l'esculptura romànica que'n podriem dir mitja, per diferenciar-la de l'arcaica o primitiva y de l'esplendent a que s'han d'incloure, per exemple, capitells dels claustres de la Seu de Gerona y Sant Cugat y les portalades influïdes per l'art tolosà, tals com la d'Agramunt, Lleida, Valencia, etc.

Busqueu fotografies de nostres portalades y, ara que s'ha popularisat la postal artístic-instructiva, reuniu-ne una colla de les que hi ha publicades reproduint les entrades de les iglesies catalanes; feu combinacions d'imatges, compareu y feu serie de les moltes que, com la de Ripoll, formen lo que n'estic dient un reforç del portal, y trobareu que la de que vinc parlant-vos cab perfectament entre elles; lo que no vos passarà si preneu làmines, gravats y fotografies en que se us representin les portalades de les iglesies italianes. La semblança la tornareu a trobar a mida que us acosteu a les estribacions pirenenques y us fixeu en lo que es l'art romànic d'algunes regions franceses, de quan encara no havia sortit d'entre l'art dels pobles llenguadocians la varietat tant hermosa dita tolosana.

Perxò m'atreviria a dir que l'arquitectura de la portalada de Ripoll es filla de l'art llenguadocià y que l'esculptura no té re que veure ab la de l'escola de Tolosa, puix n'es anterior, adaptant-se, més que a lo que fou aquesta, a lo que presentava y retingué l'escola borgonyesa, com se veu a Vezelay y Sant Llâtzer d'Autun, la rígidesa de formes, la minuciositat en el detall y el plegat traçat a perfils com ho hauria fet un dibuixant. Y al parlar d'esculptura borgonyesa y senyalar una influència vinguda de llunyanes terres, us haig de fer notar que tal influència borgonyona degué venir fins aquí ab les relacions que'ls benedictins de Ripoll tenien ab el monestir celebèrrim de Cluny, y ses filials de l'ordre, que miraven com a casa mare l'establertia al bell mitg de la regió de Borgonya. L'arquitecte, català en tot, autor de nostra portalada, tindria uns escultors que estaven impressionats per l'art borgonyès, per l'esculptura cluniacesa, y que traduhien lo que havien vist, barrejant-ho y combinant-ho ab elements locals. La facultat regoneguda als catalans de fer-se les coses propies en lloc de crear-ne de noves, senyalada ab gran penetració per l'autor de *La Tradició Catalana*¹, resurt admirablement, al meu modo de veure, en la portalada de Ripoll.

L'influència cluniacenca pot veure-s fins en la concepció dels

1) Llibre II, *Disertació preliminar*, § II.

assumptes que en ella hi ha esculpits. La representació dels mesos o temps de l'any, la repetició fins a la sacietat dels temes musicals, fou, com ha dit l'Andreu Michel¹, cosa molt exclusiva dels monjos de Cluny, de sempre afectats a la música. Els animals foren igualment usats per ells com a tema decoratiu, del que se'n podia treure grandíssim partit. Y en la nostra portalada, en la part baixa principalment, hi tenim abundancia de feres de tota mena: lleons abraonats, centaures, grifolls, goços, extranyes y lletges bestioles y monstres. Un diria que la portalada de Ripoll pogué donar lloc a que Sant Bernat de Claraval escrigués lo que va consignar en el capítol dotzè de sa apologia a Guillem abat de Sant Teodoric, parlant dels claustrats dels monjos cluniacesos: «¿Què hi fa aquesta ridícula monstruositat, aquesta admirable deforme bellesa y bella deformitat? Què hi fan aquí immondes bogies o mones? Què'ls lleons fers? Què'ls monstruosos centaures? Què'ls mitg homes? Què'ls tigres clapejats? Què'ls soldats batallant? Què'ls caçadors sonant el corn? En un cap hi veyem molts cossos, y, al contrari, en un cos molts caps. Aquí, en un quadrupeu, s'hi distingeix una cua de serpent; allà, en un peix, un cap de bestia de quatre potes. En un lloc, una bestia du'l davant de cavall y el darrera de cabra; en altre, un animal de corns, de mitg avall resulta un palafre. Y, finalment, tant abundant y tant admirable varietat de diverses formes surt per totes parts que més plau llegir en les pedres que en el còdex, més ocupar tot el dia mirant aquestes coses que no pas meditant: la lley de Déu. Per Déu! Si no vos avergonyiu de tals ridicoleses, per què, al menys, no vos fan escrípol tantes quantitats com costen?»².

Aquest llarg text, que per sa dicció pintoresca no he pogut deixar de transcriure, diu molt per demostrar la petja cluniacesa a Ripoll, confirmant lo que expressen els documents. Sapigut es que'l comte Bernat II de Besalú uní Ripoll a Sant Víctor de Marsella l'any 1070. Conteu si per fer tal unió ab el monestir francès devia estar ben preparada l'opinió entre'ls monjos de nostre monestir!

Noto que estic entretenint-me en consideracions que potser no responguin bé al tema de la conferencia. Anem, doncs, a l'iconografia y apartem-nos de qüestions tant difícils y compromeses com algunes que hem anat plantejant.

Vos he indicat que l'iconografia de la portalada ripollesa es

1) *Histoire de l'Art*, ja citada, llibre II, cap. VI, § I.

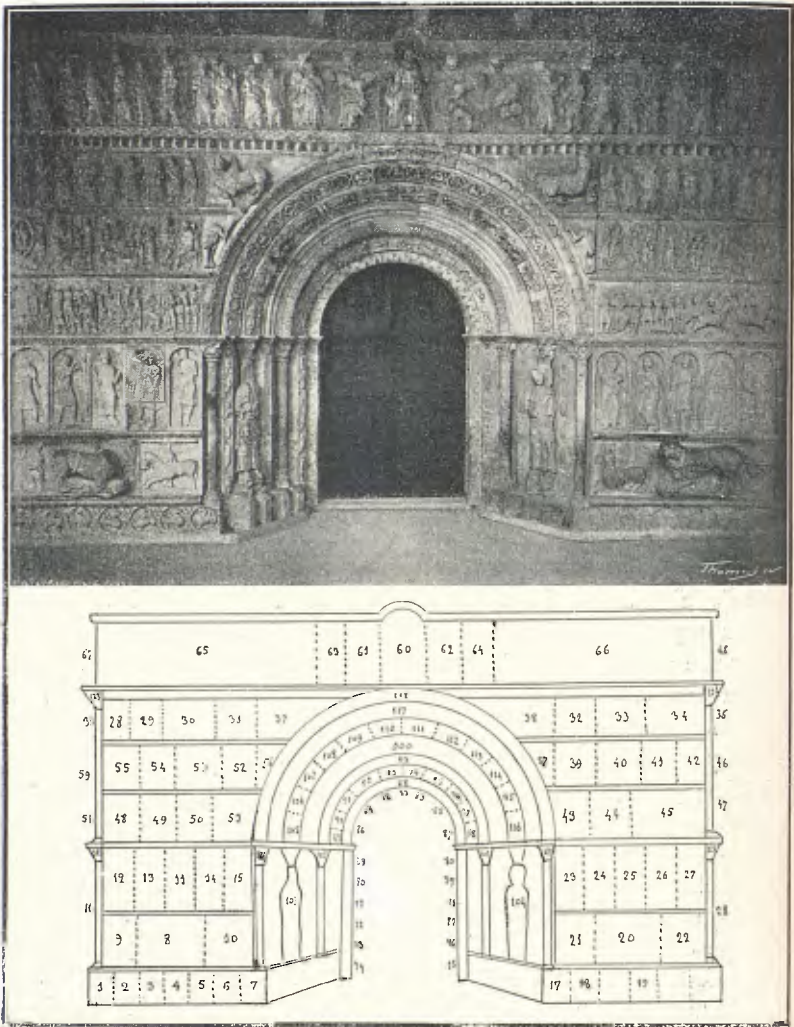
2) *Patrologia Latina*, de J. B. Migne, vol. CLXXXII, cols. 915 y 916.

una especialitat en lo que conec del seu temps. Es obra d'una originalitat de la que'n falten antecedents plàstics y esculptòrics y que un ha de creure inspirada en els vells còdecs escripturaris que hi havia en la llibreria de Ripoll, y dels que parlen els antics inventaris de la casa. L'arranjador dels assumptes historials va inspirar-se en les narracions dels llibres de l'Exode, dels Reys, de Jonas, de Daniel, dels fets dels Apòstols y de l'Apocalipsis, y es fàcil que tragués ses composicions d'algun còdex miniat y il·luminat seguint les tradicions bisantines orientals. Però, encara que fos aixís, s'ha de dir que'l creador de la rica entrada de l'iglesia monacal no seguí pas a ulls clucs, plagiant, l'art de fòra, sinó que's quedà essent un occidental, un llatí en tota l'extensió de la paraula. Fugí dels motllos grecs, que tant se feren sentir a Italia, component les figures y vestint-les totes, homes y dònes, patriarques y gent de guerra, segons era costum en l'iconografia del nostre país.

A l'artista, que bé mereix aquest nom, sempre li restarà'l mèrit d'una gran originalitat que s'extengué fins a combinar y conjuminar coses que resulten altament capritxoses y que en va un buscaria en altra obra d'esculptura. Era un home del seu temps que s'adaptà al medi ambient en que vivia, donant caràcter local a certes representacions que trobem en altres parts, però que ell acomodà a la manera d'esser de la gent entre que habitava. Usà la fauna que li donaven les tradicions cluniaceres, empleà la flora ornamental que era de rigor a l'època romànica, féu combinacions d'aus y motius que serien trets o estargits dels teixits que venien d'Orient y dels petits mobles y puntes de marfil que s'importaven a nostra terra per medi de les naus ab que nostres mariners s'arrisquen a fer el comerç de Llevant o transportaven ab piedoses reliquies els atrevits que emprenien els llargs pelegrinatges a Roma y als Sants Llocs de la Terra per antonomasia dita Santa.

La descripció detallada de la portalada de Ripoll y l'interpretació de la seva iconografia ha sigut intentada moltes vegades. En Pi y Margall donà tanta importancia a la troballa del significat d'ella que, després de dir que l'alfabet en que estan escrites concepcions com aquesta es tant desconegut com els símbols de l'India o geroglífics d'Egipte (cosa que ell y del seu temps podia sostenir-se), afirma que'l dia que una observació constant y profunda descobreixi lo que significa, potser llegirem mellor l'història en les parets dels monuments que en les cròniques y manuscrits¹. En

1) *Cataluña*, de la colecció *Recuerdos y bellezas de España*, vol. II.

Clixé d'A. Mas

Balaguer va provar de sortir-ne d'aquesta tasca de conèixer la significació dels relleus ripollesos, però hi fou poc sortós. Va reeixir-ne molt millor el benemèrit historiador del Monestir de Ripoll, en Josep M.ª Pellicer y Pagès, en un treball que li fou premiat l'any 1872¹. Sa descripció de la portalada de Ripoll es esdevinguda

1) *Santa María del Monasterio de Ripoll*, apèndix II.

clàssica, havent sigut copiada o extractada diferents vegades essent ben pocs els que l'hagin poguda corretgir acertadament. He sentit dir que en Pellicer, a més de tres mesos d'observació, que diu ell fou *constant y profunda*, aprofità'l recit d'un vell ripollenc que tenia a gran gloria recordar y repetir davant de qui volgués sentir-lo l'explicació que de les extranyes escenes y figures donaven els monjos abans de sa expulsió y de la ruina de l'iglesia y cases dels religiosos. Encara que això fos cert, sempre quedaria per en Pellicer el mèrit d'haver desxifrat varies llegendes y d'haver conservat lo que'n podriem dir l'interpretació tradicional dels relleus, que avuy quasi resulta consagrada, y més desde'l moment que serví de peu perquè Mossèn Jacinte Verdaguer escrivís quinze soperbes estrofes del cant XI del seu genial poema *Canigó*.

Inutil serà descriure la disposició general de la portalada de Ripoll; essent, com es, tant coneguda. Es un cos avançat cosa d'un mètre a la línia general de la fatxada, midant uns 7'65 metres d'alçada y 11'60 d'amplada. Al centre d'ella s'obre la porta ab volta semicircular, midant uns 5'40 m. d'amplada y 5'55 m. d'alçada màxima, que a mida que va foradant la paret va disminuint fins a deixar una obertura de 2'54 m. d'ample y uns 4'15 m. d'alçada en el punt aont s'apoyen les ventalles que tanquen l'iglesia.

En tres parts pot considerar-se dividida la portalada. La part superior, desde l'arc més extens del portal per amunt, representa l'Iglesia triomfant, el cel, la gloria, la possessió de Déu, suprema aspiració del cristià. La part mitja, que agafa tot el desenrotllament de l'arc del portal, ens dóna representats els exemples a seguir mentres som en estat de viadors a la terra, els auxilis que devem esperar del Cel perquè no defallim en la lluita pel regne de Déu. La secció baixa, que té l'altura dels montants del portal, ja no tant exactament expressa l'humanitat viadora per la terra, y els perills que l'envolten. Les dues parts mitja y baixa són, doncs, representació de l'Iglesia militant, confortada ab els exemples dels sants y patriarques, y seguint el seu camí en mitg dels paranys que posa l'esperit del mal valent-se de les passions y del pecat.

Aixís, resulta exacte que la portalada de Ripoll sia

la Biblia al cor de Catalunya impresa,
present, passat y esdevenir del món¹.

Per descriure y interpretar la portalada podem començar per

1) Verdaguer: poema y cant citats.

alt o per baix: uns n'han parlat d'una manera y altres ho han fet d'una altra. Sense que s'hagi de donar cap importancia an aquesta diferencia d'apreciació, trobo preferible començar per ont se comencen les obres, pel fonament, pel troç primerament esculpit de la portalada, per lo que n'hauriem de dir socolada y bancal del soberb retaule de pedra. Mideix cosa de 2'91 metres d'alçada, dividint-se en dues parts, una a cada costat del portal, que arriben a fer uns 3 metres o poc més d'amplada. Cada una d'aquestes va entre dues columnes, una de la part exterior de la portalada y l'altra del portal, anant abrigada superiorment per una corniseta formant un filet y un xanfrà ornat d'una bonica serpentina ab medallons de motius vegetals y aucells. D'aquestes columnes, la de l'esquerra té'l canó modern ab escates y el capitell ab dos lleons alats ab un sol cap d'un cert tirat assiri; l'altre té fullatges ab dos aucells y fust estriat en hèlix; la de la part dreta de la porta presenta uns grifolls vencent lleons y canya escatada, y la més exterior un auell dirigint son bec a l'àngul del plinte y canó estriat en hèlix. Aquestes columnes s'apoyen sobre un banc o macís de 66 centímetres d'alçada que segueix tota la socolada.

La socolada aquesta està dividida en tres seccions: el banc inferior de que acabo de parlar, que va surmontat d'una cornisa ab un gran cordó, la part mitja o ferm de la socolada, també coberta superiorment per una cornisa ab xanfrà de senzilla ornamentació geomètrica, y el bancal superior.

A la part esquerra de l'espectador, y entengui-s que'm referesc sempre a l'observador quan està dirigit de cara a les escultures, hi ha en el banc macís inferior una ornamentació formada per dues serpentina combinades que formen set medallons circulars ab animals fantàstics, tals com grifolls alats y lleons, als quals es aventurat voler trobar altra significació que la d'elements ornamentals (nombres 1 al 7 del dibuix). S'ha dit que eren símbols dels set pecats dits per antonomasia capitals; però entenc que cinc grifolls quasi del tot iguals y dos lleons repetits mal poden venir a significar pecats diversos. Els simbolismes no s'han pas d'anar a buscar ont no hi hagi pasta per trobar-hi una interpretació lògica y natural.

En el dia d'avuy, per efecte d'aquest neo-misticisme forçat y estrany que atrau a nostres neuròtics, s'ha d'anar molt en compte ab això de voler trobar en tot simbolismes. El romanticisme no ha pas passat tant com molts se pensen, y aquest afany de cercar idees amagades en tot lo de nostres passats n'es una prova.

Clixé d'A. Amatlter

Es una equivocació voler suposar sempre idees delicades y creure-s que la gent mitg-eval, quasi tota extranyament viciosa y devota, no pensava més que en la religió; y que fins treballant per aquesta estava sempre dotada d'un esperit pur que n'hauriem de dir seràfic. Per no entendre això s'ha vingut a una exageració de simbolisme, buscant-se interpretació mística a les coses més extravagants y extranyes. Es que'l simbolisme ha atret als aficionats de la bellesa de la forma, que, com a homes de principis absoluts que acostu-

Citxé d'A. Amatller

men a esser, fugirien aterroritzats de les mancances a la forma que feren els artistes mitg-evals, si no fos que a les obres d'aquests s'hi pogués entre trobar quelcom delicat que corresponga a la manera com els tals tenen de veure les coses. Y en les obres dels segles més obscurs del romanisme no podent-s'hi endevinar l'encant extern, per miopia o equivocat punt de vista de l'observador, s'ha acudit a cercar-hi l'encant intern, el simbolisme, fent-se tota classe d'equilibris y d'esforços y combinacions per fer ressortir lo que ningú concebí jamay, y que, si fos viu, confessaria que no havia arribat a sospitar qui concebí y executà tals obres.

En el ferm que reposa sobre l'element inferior s'hi pot veure al mitg un agrupament de grandíssim relleu representant la lluita de dues grosses feres, de les que la vencedora té tot l'aire d'esser un lleó (núm. 8); a l'esquerra hi apareix un soldat ab la llança a la mà (núm. 9) y a l'altra part un genet trotant y dirigint-se ab la llança, no enriestrada a la faisó de lo que's veu al revers dels assos

ibèrics, sinó posada en repòs sobre l'espatlla, envers les feres agarbonades del mitg (núm. 20). Hem de considerar que hi hagi una alegoria en aquestes representacions? He d'afirmar que, per tant que m'esforci, no sé veure-li, y més de la manera com estan avui tant mutilades les figures. Jo no crec pas que aquestes hagin de relacionar-se entre sí, perquè tot demostra que aquí hi tenim tres representacions diverses. Per això la mida de les feres del mitg es enorme en comparació del genet y del soldat que li fan costat y

Clixé d'A. Mas

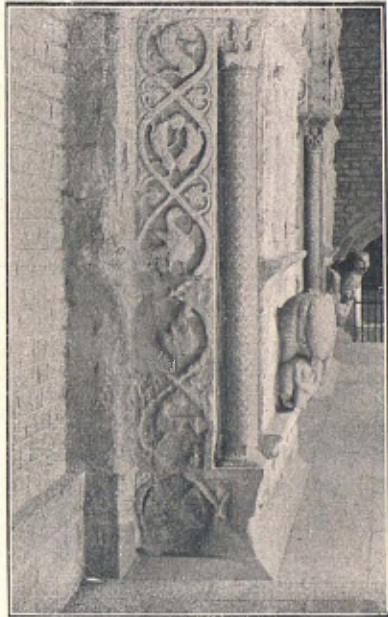
que per senyalar sa separació y independència estan ficats cada un dintre un requadro ab son marc rellevat. Tot lo que's diga respecte a si això tot plegat significa la raó vencedora de les passions, entenc que no respon a la realitat.

Al damunt, formant com un bancal de retaule, hi ha cinc hornacines, donant una especie de claustrada ab arcs menors de mitg punt que s'apoyen en senzills capitells y columnetes en nombre de dèu estriades en hèlix. Els arcs conserven indicis d'anar vorejats ab ornamentació, que no falta tampoc en les llunetes, aont pot assegurar-se que antigament hi havien llegendes. Aquests arcs abriguen, un cada qual, cinc personatges, assegut el del mitg, drets els altres. Aquell (núm. 11) resalta sobre un fons encortinat o emparamentat, seu en un banc ab coixí, té la dreta alçada aguantant un astil o llarg cepte y un llibre clos en l'altra mà, vestint llarga túnica y mantell clos sobre sa espatlla dreta, y cobrint son cap un capell cònic que va sobre una corona de quatre florons o marlets dels que avui encara se'n veu rastre. Els personatges dels costats vesteixen túnica curta fins als genolls, estant en actitud de tocar el primer un violí (núm. 12), l'altre una campànula o címbal

(núm. 13), el tercer un corn (núm. 14) y el darrer la flauta de canyes (num. 15), característica del déu Pan; y de la manera com dirigeixen sos esguarts a la figura central, es natural que entre totes hi hagi un lligam o relació.

S'es dit que'l personatge del mitg era'l bisbe Oliva y els altres quàtre musics ripollesos. Això no pot pas esser, perquè'l personatge central no du cap dels atributs episcopals que haurien de distingir al que tants han cregut el constructor de la portalada. Perxò entenc que signifiquen el profeta rey, David, convidant als pobles a lloar al Senyor al sò de corn, *in sono tubae*; ab la cítara, *in psalterio et cithara*; ab la flauta de diferents sòns, *in cordis et organo*; ab els címbals, *in cimbali bene sonantibus*, tal com diu el salm CL.

S'ha fet notar, ab molta raó', que'ls instruments representats a les mans d'aquests personatges coincideixen ab lo que es diu en un llibre que tracta de música conservat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, escrit a principis del segle XI per un monjo de Ripoll, que's deya Oliva com

Cixé d'A. Amatller

l'abat. El tal còdex ensenya que la musica's divideix en mundana, instrumental y humana; essent l'instrumental produhida per la vibració de les cordes de nirvis, *in tensione nervorum*; pels instruments de vent, com flautes y corns, *inflatione tiliarum*, y en la percussió de les campanes o címbals, *in percussione cimbalarum*.

Si poguessim interpretar les inscripcions que vos he indicat anaven a les llunetes de les hornacines, potser sabriem quelcom més de l'idea de l'escultor de Ripoll. Sobre la figura que està tocant la *siringa* o flauta del déu Pan s'hi entreveuen unes lletres que per lo gastades y perdudes m'es impossible coordinar. He pensat si en elles s'hi podria colegir el nom d'algun dels cantors de que

1) Joseph Pijoan: *Empori*, núm. V, article III de la serie *Oliva*.

parla'l llibre primer del Paralipòmen com a directors dels chors que reorganisà en David, segons diuen els capítols XV y XXV; però no he tingut sort en la recerca. Per altra part, sembla molt probable que l'autor de la portalada no tingué pas present el citat llibre sagrat, perquèls instruments citats en aquest no s'avenen ab els d'aquella.

En el lloc corresponent al costat de la portalada, en el pla que resta a l'avançar sobre la paret de la fatxada de l'iglesia, fent angle ab les representacions de que vos he parlat, hi ha una combinació de sis espays ametllats o apuntats, dintre'ls que s'hi esculpiren representacions de la fauna monumental romànica, tals com un lleó, dues feres ab un sol cap, una àguila, un grifoll, una especie de goç y un auell (núm. 16).

JOSEPH GUDIOL, PBRE.

(Seguirà)

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRO

(Continuació)

PAMPA

Dintre lo que es avui parroquia de Ceuró hi ha l'ajuda o vicaria, ab residència, de Santa Marguerida de Pampa, que havia estat antic castell del mateix nom.

De temps molt vell es habitat aquest pintoresc lloc de montanya. Ja al 10 de les calendes d'Abril de l'any 3 del rei Lotari, fill de Lluís (959), el comte Borrell vengué per cinquanta sous a Sentelles, Manla, Bera y Roter, qui segurament serien dels primers repobladors després de l'invasió dels moros, l'alou ab ses terres, vinyes, arbres, cases y demás que posseía en la vila de «Pampano». Confrontava a solixent ab «Puje-Pult» (Mont polt); a mitg-dia, ab «Auotès» (Altés); a solponent, ab la serra d'An; y a cers, «ad ipsas laceras».

El monestir de Santa Maria de Solsona anà fent establiments en aquest lloc, y unes vinyes que havia fet plantar prop de Santes Creus foren causa de lluites ab na Guilla, senyora del castell de Solanes, qui ab sos homes y valedors ja havia entrat a talar y fer malifetes en les terres de Santa Maria y dels plantadors de les referides vinyes. Al 26 de Juny de 1062, dita senyora, ab el seu fill Ot

y el germà Ramon de Clerà, regonegueren quant injustament ja s'havien apoderat de les mentades vinyes, y ho definiren tot a favor de Santa Maria y de Guillem Miró, plantador de les mateixes. Ab aquest dato trobo noticia de que a l'onzena centuria ja existia la capella de Santes Creus, la qual, havent-se ensorrat, fou reconstruida en 1782, y ara torna a ser ruines desde fa una vintena d'anys.

Al 19 de Juliol de l'any 1097, a 14 de les calendes d'Agost de l'any XXXVII del rei Felip, el comte d'Urgell Ermengol donà al monestir de Santa Maria de Solsona tots els drets y masos que posseïa al lloc de Pampano, junt ab la destruïda iglesia de Santa Marguerida, ab el cementiri y oblacions. En cambi li donà'l prior de Solsona, en Ramon Guitart, una mula de les mellors. El lloc de Pampa, segons aquest document, formava part, en aquell temps, del terme d'Oliana, y tenia les afrontacions del riu Autés a solixent y mitg-dia, y a solponent el riu Segre, y al nord els termes de Torms, Ciutatilla y Montpol'.

1) «✠ Legitur in libro iudicum. Quod donatores regi et potestatis si in presenti fuerint tradite. Nullo modo repetantur addonatore. Ideoque ego ERMENGAUDUS. Gracia dei comes urgelli. Donoquego directos meos in pampano. totas meas uoces que ibi habeo uel habere debeo. Ad ecclesiam sancte Marie celsone et ad eius channonice. Totam hereditatem qui fuit iam de vundepto. et erunt de filiis suis. et adiungo ipsum mansum qui iam fuit de sperando. et erunt de filiis suis. simul de guifred. et de filiis suis. et erunt in ipsa omnia iam scripta ecclesiam sancte margarite distructa. simul cum scimiteriis suis. et oblacionibus cunctis. Id sunt casas. casales. ortos. ortales. transcultas. et incultas. uineas. arbores ex diuersis generibus. pomiferas. et impomiferas. siluas. garrichas. ligna. fenum. aquas. uie deictus. uel reductus. petras mobiles uel immobiles. molinos. et mulinares. et cuncta que dici et nominari potest homo. ad usum hominum pertinencia. Quecumque adueniunt michi per successionem parentorum meorum seu per omnes uoces. Est hec omnia iam dicta infra comitatum urgelli. infra terminos de uliana. inque queuocant pampanum. uel in omnibus locis separatim. Terminantur autem hec cuncta a parte orientis seu de meridie in rino dautés. Ab occidentali quoque plaga in flumen sigeris. A septemtrionali uero parte. in ipsos torms siue in ciutatilla. uel in mug polt. Quantum infra istas affrontaciones includunt ipsa hec omnia iam dicta quem uocant pampanum sic dono et uindo Domino deo et Sancte Marie celsone. et ad eius channonice. cum omni integritate que ibi habeo uel habere debeo. et cum redditus et funcionibus et seruiciis. et districtis que ibi habeo per genitores mei. et modo semper habeo. et cum exiis et regressiis et pertinenciis cunctis. sine ulla reseruacione. Et propter hoc recipio de raimundo guitardi priori Sancte Marie Mulam unam obtinam. insuper dono pro anima mea et genitores mei. Sicut superius escriptum est de meo iure sic trado domino deo et Sancte Marie et adeius channonice. Ad suum proprium alaudem francum et liberum. uel possidendum. uel quidquid uestram fuerit uoluptas faciendum. Sane si ego

Pera reconstruir la destruïda iglesia de Santa Marguerida ja feia temps que un tal Guitart havia llegat un gran alou ab ses maisons edificades y destruides, ab ses terres, vinyes, llinars, hortes, boscos y demés, que afrontava ab els termes de Freixa a orient, ab els de Salsa a mitg-dia, ab la Serra a occident, y ab Ciutadilla a septentríó. Més, no havent pogut cumplir-ho, els néts del testador, Nevia y sos fills Pere y Berenguer, un mes més tard, a la data de la donació del comte Ermengol, en feren donació a la canònica de Solsona, perquè junt ab els vehins de Pampa la fessin dedicar, segons les disposicions de llur avi Guitart¹.

Ermengaudus aut successores mei aut aliquis homo uel femina. nobili ad uili persona. qui contra hanc donacionis cartam uenerimus uel uenerint pro inrumpendo. non hoc ualeo uel ualeant uindicare. Sed quadruplum componam uel componant. Cum incremento totius melioracionis. Et in antea hec donacio carta tandiu firma permaneat. usquequo finis mundi ueniat. Facta carta donacionis. XIII. kalendas. Augusti. Anno XXXVII. philippi regis. Ermengaudus comes ✠ Qui hanc cartam rogavi scribere. et propiis manibus meis firmaui. et testibus subternotatis firmare mandaui. Sig ✠ num Gerallus poncii. Sig ✠ num Raimundi gondballi. Sig ✠ num Raimundo guilelmi de taus. Sig ✠ num Guilelm guitard. Sig ✠ num pere raimundi. Sig ✠ num berengarii raimundi. = Sig ✠ num maria comitissa. = Petrus Sacer Rogatusscripsit et sub die et anno prefixo.» (A. E. de S., plec de Oliana, núm. 854).

1) «In nomine domini ego neuia femina. et filii mei Petrus. et berengarius. Donatores sumus ecclesie Sancte Marie celsone et eius canonice ipsum nostrum alodium quod habemus inpampano. Idest mansiones edificatas et destructas. terras. uineas. cultas uel incultas. lineares. ortos. ortales. arbores ex diuersis generibus pomiferas uel impomiferas. petras mobiles uel immobiles. et omnia quicquid dici uel nominari potest ad usum hominis pertinencia. Es namque hoc totum incomitatum urgelli infra terminos de uliana. in loco uocitato pampano. et aduenit nobis per successionem parentorum nostrorum. seu per quascumque uoces. Terminatur autem a parte orientis. in terminos de frexa. A meridie interminos de ipsa salsa. A parte occidentis. in saraniana. siue in ipsa serra. A parte septentrionis. in ciutadilla. Quantum infra istas affrontaciones. nos habemus uel in omnibus modis habere debemus. sicut supra dictum est donamus prefate Sancte Marie et eius canonice. cum exiis et regressiis et pertinentiis cunctis. propter remedium animarum aui nostri ac patris. uel fratrum nostrorum. et pro eo quod auus noster Guitardus dimisit hoc alodium. propter dedicationem Sancte Margarite. Et quia nos sicut ille iussit dedicare non potuimus ideo hoc donum facimus. ut canonici Sancte Marie simul cum omnibus circum adstantibus uicinis faciant dedicare predictam ecclesiam Sancte Margarite. Sicut superius scriptum est de nostro iure in dominum et potestatem tradimus prefate sancte Marie et eius canonice ad habendum uel possidendum. uel quicquid uoluntas ieus fuerit faciendum. Sane si nos donatores aut ullus homo uel femina. qui contra hanc donacionis cartam uenerit pro inrumpendo. non hoc ualeat uindicare. sed quod pro solo conatu in duplo illi componat cum incremento totius melioracionis. et tandiu sub

En 1227, el comte d'Urgell Pons — aquell Pons de Cabrera que tantes lluites sostingué ab el rei en Jaume pel comtat d'Urgell¹, — donà a Br. de Peramola y als seus el castell de « Pampanel », ab els masos anomenats Vilaginès, Llor, Soler, Corts y Çassera, ab tots els altres masos, situats al terme del referit castell, ab llurs homes y fembres y tots els drets y pertinències corresponents a un senyor, sobre'ls mateixos. Les afrontacions del castell de Pampa eren aleshores, segons la carta del comte, els termes dels castells d'Altés y Clarà, serra d'Oliana y castell de Castellar.

He posat totes les confrontacions que he trobades en els diversos documents, perquè's vegi com s'anaven arrodonint les localitats; com lo que primer era un alou del comte Borrell, que s'extenia fins al Segre, ara ja ha quedat més reduït per altres castells — colònies agrícoles que diríem avui — que s'han establert en sa llarga extensió. Lo que era sols un alou deshabitat ja'l veiem més tard un llogaret ab sa iglesia, ab son castell y ab altres iglesies y altres castells, emancipats de llur mare, ab vida autònoma, baix el govern de nous cavallers.

Avui resta encara, entre ruïnes del castell y de l'iglesia, la moderna casa senyorial¹, y l'iglesia ha sigut construïda de nou en 1806 a la part de solixent, a la falda del turonet sobre'l qual estan les ruïnes de la primitiva, que serveixen de cementir.

Entre'ls fills d'aquest llogaret de montanya mereix especial record en Bernat de Pampa, pabordre del celebèrrim monestir de Santa Maria de Solsona, desde l'any 1161 al 1195. Es un dels prelats que més enaltí aquesta iglesia, augmentant sos bens y enfortint la disciplina, a qual objecte obtingué diferents butlles. Baix son govern acabà de bastir-se l'hermós temple romànic, del qual sols resten els absis y campanar, y baix sa direcció foren construïts els claustres, dels quals podem admirar la bellesa y gust artístic per alguns capitells que romanen en el museu arqueològic de Solsona

anathematis vinculo permaneat. donec ad satis factionem ueniat. Facta carta donationis. idus augusti. Annoque XXXVII regnante filippo rege. Sig ✠ num Neuia. Sig ✠ num Petrus. Sig ✠ num Berengarius Qui hanc cartam rogauimus scribere. et manibus propriis firmauimus. et testibus firmare iussimus. Sig ✠ num Rodlandus guadalli. Sig ✠ num Raimundi mironis. Sig ✠ num Guilelmus bonefilii. Sig ✠ num Ramon compann. = Raimundos. Qui hanc cartam donacionis scripsi iussus. et hoc sig ✠ num impressi in die et anno prefixo.» (A. E. de S, plec d'Oliana núm. 855).

1) Noti-s que en aquesta data era viva encara la comtessa d'Urgell Aurembiaix, y ja's titula comte d'Urgell, abans de la mort de qui, segons ell, aquest havia d'heredar el comtat.

y algun també en cases particulars. D'ell ens diu el Martirologi de Solsona: «VI kal. Octobris anno MCXCV Bernardus de Pampa Celsonensis Prepositus nepos Gauzperti¹ Prepositi, viam universe carnis ingresus est, cum multa bona atque possessiones predictae Ecclesie adquisivit et claustrum atque cellarium cum refectorio construxit».

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Continuarà)

APLEC DE BALLS POPULARS DEL PALLARS

(Continuació)

BALL DE SANT FARRIOL

Alegret

Lletra que s'hi canta:

Jo y lo pastor — viviriem d'amorettes,
 jo y lo pastor — viviriem de l'amor.
 Gloriós Sant Fariol — ballarem, si Déu ho vol.
 Lo qui toca'l tamborino — n'ha perdut el fioviol.

Per ballar aquest ballet se coloquen els balladors y balladores en filera, uns davant dels altres, posant el braç dret estirat enlaire, ab el dit índex aixecat; els homes duen barretina vermella farcida de palla perquè's tingui dreta, y les noyes ret o mocador al cap.

Primera posició: aixís que comença a tocar la música, canten tots a compàs la lletra indicada, y, girant-se cap a l'esquerra, van ballant, rodant sempre fins que arriben a la paraula *amor*; quedant-se cara a cara; al dir «Gloriós Sant Fariol», els homes s'ajupen; y al dir «ballarem, si Déu ho vol», allavors són les noyes qui s'ajupen, adreçant-se'ls homes; al dir: «Lo qui toca'l

tamborino», els homes s'abaixen, y aixís alternativament s'adrecen, s'abaixen y's tornen a adreçar cantant «n'ha perdut lo flaviol», fent les dònnes els moviments contraris.

Segona posició: tornen a cantar la mateixa lletra y van rodant cap a l'esquerra fins a dir: «Gloriós Sant Farriol»; allavores els homes se queden d'esquena a les noyes, y quan s'hi giren de cara són elles que's tomben, anant seguint aixís.

Tercera posició: els homes estiren els braços cap a les noyes, mentres elles tenen els llurs plegats; quan els homes els pleguen, elles els estiren, y aixís successivament.

Quarta posició: el ballador agafa ab la mà dreta la dreta de la balladora, y després, ab l'esquerra, l'esquerra d'ella, anant seguint aixís.

Quinta y última posició: aixís com en les altres, al començar a cantar, els balladors volten ab el braç aixecat y el dit enlaire, en aquesta, sense girar-se, se piquen ab els braços a cada costat primerament, després ab les propies mans, y finalment ab les de les balladores al dir: «Jo y el pastor». Al cantar «viviriem de l'amor», roden, però ajupint-se de primer els homes, després les dònnes, y aixís alternant, fins que s'ha acabat el ball.

Aquest ball se bailava molt en el poble de Pumforniu y en altres del Pallars. Generalment era per homes sols.

Sembla que també's balla a França y a Alemania, gairebé igual.

Tractant d'averiguar-ne 'ls orígens, he sabut per gent vella preguntada a l'efecte, que Sant Farriol era capità de lladres, y que volent ser absolt de ses malifetes, els confessors li imposaven penitències molt severes, que l'enfurismaven y acabava per matar-los; un dia, no obstant, va trobar un frare que li va dir que recordés sempre: «Lo que no vulguis per tu no ho vulguis per ningú»; no tant sols no va matar al confessor, sinó que sempre més va recordar la sentència, y quan els de la seva colla anaven a fer-ne una de les seves, els deya: «Lo que no volgueu per vosaltres, no ho volgueu per ningú», arribant a contrariar-los tant, que varen acabar per matar-lo, colgant-lo en un celler dessota una bóta. L'amo va observar al cap de temps que aquella bóta rajava sempre, y va determinar veure què es lo que feya aquell prodigi, y al treure-la va observar que sortia un dit de terra que tocava la bóta, ab lo que va descobrir el cos del mort, que d'allavores ençà va ser tingut per sant. D'aquí ve'l modisme, quan una cosa no s'acaba mai, de «sembla la bóta de Sant Farriol».

L'origen d'aquest ballet se deu a una colla de bevedors que, estant-se en un celler, varen començar a beure, y encara que ho feyen de valent, la bóta no desdeya, perquè n'hi havia prou per acabar més aviat ab la serenitat de tots ells que ab el vi; mitg borratxos ja y entregats a salts y a moviments grotescos d'alegria, varen recordar-se de la bóta de Sant Farriol veyent que'l vi continuava omplint els vasos, y, aixecant el dit com el sant de la tradició, el lloaven a grans crits. Això, vist per molts a qui la cridoria y gatzara va atreure, varen celebrar l'ocurrencia y varen voler perpetuar-la. Aixís diuen que va tenir origen aquest ball.

En la provincia de Girona'n diuen *La Figuetaire*.

ENRIC VIGO

(Acabarà)

EL PRIMER CONCURS CATALÀ DE LUGES

EL dia 21 de Març va tenir lloc dalt de la serra de Matagalls (1.700 m. d'alt.) l'anunciat Concurs de Luges, organitzat per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, y que es el primer de sa naturalesa celebrat en nostra terra. El dia anterior diversos companys sortiren de nostra capital cap a les encontrades montsenyques, anant a acampar dalt la serra mateixa del Matagalls, ont la neu hi era abundosa, arreglant y marcant la pista, d'un kilòmetre aproximadament de llargaria, ont l'endemà havien de celebrar-se les esperades curses com a primer pas seriós y col·lectiu pera l'implantació en nostra terra d'aquestes festes esportives, tant generalisades en altres països.

Al matí del dia anunciat, que va aparèixer ab tota esplendidesa, feya bo de veure desde'l cim d'aquella alterosa serra les nombroses colles que per tots indrets se veyen pujar formant llargues corrues, animant aquelles generalment solitàries y silencioses encontrades, y constituint tot plegat un quadro animat, ple de vida y de color, que's destacava sobre'l blanc mantell que completament còbria tot el terrer y sobre la volta blavosa d'un cel resplendent ab que Natura volgué regalar-nos, després d'una jornada de boires y tempestes que per tot un dia s'havien ensenyorit d'aquelles altituts. A mitg matí la concurrència era nombrosa, sentint-se arreu animades converses y ovirant-se encara colles tardanes que anaven enfilant-se pels caïres y carenades de la serra. Més d'un centenar de persones

varem reunir-se a Matagalls, a redós de la tenda de campanya del nostre CENTRE, y coronats per la bandera catalana que majestuosa-

ment voleyava al bell cim d'aquella serra. Allí varem veure-hi germanívolament aplegats a gran nombre de benvolguts consocis y altres invitats; a representants de la premsa diaria y esportiva y de diverses revistes ilustrades; a molts fotògrafs, aficionats y professionals, que anaven trayent vistes d'aquells escayents conjunts; als encarregats de fer la pelícola cinematogràfica que havia d'obtenir-se pera la Sala Mercè de nostra ciutat; y a molts aficionats a esports diversos, desitjosos de conèixer aquella nova manifesta-

AGRUPAMENT DELS CORREDORS Y JURAT A LA CARENA DE MATAGALLS

ció esportiva que allí anava a presentar-se per primera volta a nostra terra.

Entre tanta gent no deixava de destacar-se graciosa y bellament un animós agrupament format per la dintingida senyora D.ª Maria Bofill, viuda de Pons, y les senyoretetes Dolors, Mercè

y Joaquina Pons, Josepa Casanova, Maria Teresa Gibert y Montserrat Par, que, acompanyades de diversos joves y bons amics, havien pujat portades per ses propies aficions, contribuint ab sa presencia al més bell engalanament d'aquella atractiva festa y demostrant la seva ardidesa al trescar en plena temporada hivernenca per aquells indrets no exempts de dificultats y mancats de tot confort y comoditats ciutadanes.

Al mitg-dia va donar-se la senyal d'anar a començar la cursa de velocitats, que havia de realisar-se seguidament, colcant-se tothom a les vores de la llarga pista, pujant els corredors ab ses respectives luges a dalt el punt de partida, y ocupant els individus del Jurat el seu lloc corresponent. Aquest estava format dels senyors D. Eduard Vidal y Riba, president, en representació del que ho es del CENTRE, D. César A. Torras; D. Josep Elias Juncosa y D. Lluís Guarro, jutges de sortida y arribada respectivament; D. Manuel F. Creus y D. Francisco Puget, cronometradors; D. Josep Martí y D. Lluís Valls y Campaner, controls. Els corredors inscrits eren 28, dels quals sols se presentaren els 21 senyors següents: Jacinte Puget, Santos Mata, Jaume Llongueras, Antoni Barrie, Albert Santamaria, Josep Tatxé, Andreu Servole, Guillem Barnola, Santiago Creus, Enric Ribera, Enric Goig, Martí Armangué, Lluís Balcells, Jaume Morell, Víctor Oliva, Josep M.^a Co, Lluís Coll, Joan Gener, Josep Amat, Jaume Amigó y Carles Galceran, que anaren corrent de minut en minut pel mateix ordre citat, que'ls havia correspost segons previ sorteig. Feta la necessaria comprovació y examen de tots els datos aportats, varen resultar vencedors els senyors D. Santos Mata y D. Albert Santamaria, que feren el recorregut en 1' 15" y $\frac{1}{5}$ y 1' 50" respectivament, y als que en conseqüencia varen otorgar-se'ls dos premis oferts.

Un cop terminades les curses oficials, els mateixos corredors y altres aficionats varen empendre la davallada per aquelles pistes naturals, exercitant-se en el mançig de les luges, prenent-hi igualment part les senyoretas abans anomenades, que realisaren bones curses y viratges, demostrant sa destresa y habilitat.

Després d'haver tothom dinat, escampats per aquelles altures y buscant llocs un xic arracerats, va començar la desfilada, dirigint-se per diferents indrets, y formant colles diverses, cap a Viladrau, Balenyà, Seva, Palautordera, Sant Marsal, Tona y altres llocs, a fi de fer-hi nit y retornar l'endemà a Barcelona.

Aixís va fer-se, quedant tothom ben content y complagut de l'èxit d'aquesta sortida, y no dubtant que'ls esports de neu y a

montanya pendran carta de naturalesa en nostre país, permetent que'l vinent any, seguint els propòsits y les negociacions ja iniciades per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE, pugaf-se una festa esplèndida, per lo que no han de faltar ni medis ni entusiasmes, dels quals sobradament estan posseïts els nostres ben-volguts consocis iniciadors d'aquests actes, als quals felicitem per l'èxit obtingut, no dubtant aniran realisant tots els propòsits que'ns consta tenen pera la vinenta hivernada.

Clixé del senyor Brangulí.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, Setembre de 1908.

Lo Fregallot, rondalla, per nostre company D. Rossend Serra y Pagès; *Lo canonge poeta de Guisona* (continuació), per Enric Arderiu; *Bibliografia y Noves*.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Desembre de 1908.

Vida social comarcana (acabament); l'interrogatori circulat pera l'estudi de la delimitació de la comarca de Bages a fi de procedir a la confecció de la seva carta geogràfica; y les seccions d'*Arxiu y Cançonística popular comarcana*.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, Octubre-Desembre de 1908.

La població dels ducats catalans de Grecia, per Antoni Rubió y Lluch; *Cartoral de Cartes Many*, per Joaquim Botet y Sisó; *Introducción á unos fragmentos de traducciones catalanas de Fiammetta y Decamerone*, per I. Bonsoms; la secció de notícies y l'Index general de l'any.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Febrer de 1909.

Inscripciones romanas y visigólicas de Medinasidonia, Cádiz y Vejer de la Frontera, per E. Romero de Torres; *Epitafio toledano de Mateo Miguélez*; *Aben Furon en la parroquia de Santa Leocadia*, per Fidel Fita; y altres, a més de la seva secció de notícies.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Febrer de 1909.

Las antiguas ferias de Medina del Campo (continuació), per C. Espejo y J. Paz; *Por tierras de Flandes*, per F. Hernández y Alejandro; *Sarcófago del Infante D. Felipe, hijo de Fernando III*, per R. Inclán Inclán; y les seccions *Pleitos de Artistas y Noves* oficials.

Revista de Geografía Colonial y Mercantil, Febrer de 1909.

Africa occidental española; Las penínsulas cubanas; Geología y Geografía de la provincia de Jaén; y les seccions de Bibliografía.

Bulletin de la Section du Sud-Ouest du C. A. F., Desembre 1908.

Publica tota la Crònica de la Secció, la llista dels seus individus y excursions realitzades, y els següents treballs: *Campement au lac d'Artouste*, per P. de Joinville; *A travers le Marboré*, per F. Faurens; *Avalanches*, per L. Gaurier; *Autour de la Sierra de Guara*, per L. Briet; *Note sur les variations de l'enneigement dans les Pyrénées*, per L. Ch. Gaurier; *Tuquerouye*, per X.

Bulletin Pyrénéen, Febrer de 1909.

Henry Russell, per F. Schrader; *Les Officiers topographes aux Pyrénées*, per H. Beraldi; *Mes courses aux Pyrénées*, per H. Durand; *Les Monts Maudits*, per L. de Bondidier; *Nouvelles des Centres de Sports d'Hiver*, per P. F.; *Chronique des Sociétés; Nécrologie; y Notes et remarques*, per J. Blanchet.

Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie, volum XIX, any 1908.

Publica, entre altres coses remarcables, els següents interessants treballs: *Etude sur l'antropologie de la Suisse*, per Alexandre Schenk; *Contribution à l'étude des cours d'eau du plateau fribourgeois*, per G. Michel; y *La glaciation quaternaire et actuelle en fonction du socle dans la Savoie massive*, per P. Girardin.

The Alpine Journal, Febrer de 1909.

Five years with recruits, per R. L. G. Irving; *The bregaglia group*, per C. Wilson; *Early June in the Pyrenees*, excursions per les regions de Gavarnie, Vignemale, Luchon y Maleïdes, per Víctor H. Gatty; *An adventure on the winter-lücke*, per C. W. Cobb; *October in the Montblanc range*, per C. F. K. Carfrae; *Six days in the Valpelline*, per G. Jeld; y les acostumades seccions de revistes y noticies.

Hem rebut també *Imer*, de Stockolm; *L'Escursionista*, de Torino; *O Instituto*, de Coimbra; la *Revista de la Real Associació Neerlandesa de Geografia*, de Leiden; *Estudis Universitaris Catalans; Revista Musical Catalana; Hojas Selectas* (ab dos articles de nostre company Mossèn Font y Sagué sobre *Nieves alpinas y Los terremotos de Sicilia y Calabria*); la *Revista de Menorca*; y el *Bolletí de la Associació Arqueològica Luliana*, de Palma de Mallorca. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1909

SOCIS INGRESSATS DURANT AQUEST TRIMESTRE

D. Santiago Rull y Ballés. — D. Antoni Agustí Framis. — D. Manel Martí Ràfols. — D. Joan Florenza Martí. — D. Alexandre Armengol. — Don Frederic Corominas y Pedemonte. — D. Alfons Daumas de Foxà. — Don Ricart Cabot Montalt. — D. Ferran Orriols y Orriols. — D. Josep Pérez Amat. — D. Leandre Cervera y Astor. — D. Albert Barenne. — D. Jaume Nualart y Bardají. — D. Ignasi de Ros y de Puig. — D. Josep Escolà y Fabregat. — D. Josep Trullols. — D. Candi Cervera y Mata. — D. Josep Molera y Mata. — D. Frederic Abelló. — D. Antoni Altimira. — D. Josep A. Castell. — D. Josep Elias y Juncosa. — D. Esteve Martinell. — D. Bonaventura Llauradó. — D. Eduard Font. — D. Joan Vila. — D. Santos Mata. — D. Jaume Roca. — D. Eduard Fernández Diaz. — D. Francisco Monrabà y Soler. — D. Siro Queralt y Biosca. — D. Alfons Barba y Miracle. — Don Josep M.ª Santamaria Illa. — D. Josep Planxart. — D. Pere Cussó Mollfuleda. — D. Francesc Alfonso. — D. Josep Camps de Rocha. — D. Antoni Gil y Rius. — D. Alfons Valeta. — D. Victor Oliva. — D. Agustí Prió y Lla-veria. — D. Josep Vila y Piqué. — D. Domingo Portusach. — D. Jaume Molas Vilahur. — D. Pere Arderiu. — D. Miquel Vidal Parés. — D. Pere Raich. — D. Josep M.ª Bosch. — D. Josep Pratginestós. — D. Arnau Margarit Calvet. — D. Manel F. Creus. — D. Jaume Fonrodona Masuet.

EXCURSIONS

AL MONTSENY. — A fi de preparar tot lo referent a la celebració del Concurs de Luges organiat per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE, del que ja parlem en altre lloc d'aquest mateix número, durant aquest mes varen portar-se a cap diferents excursions pel Montseny, resseguint totes ses encontrades a fi de triar pista a propòsit pera la celebració del dit Concurs, que tingué efecte'l dia 21 del corrent mes com a coronament de les excursions hivernenques realisades fins avuy per nostra activa y profitosa Secció d'Esports de Montanya, de recent creació dins nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

CONFERENCIES

LA CIENCIA ESPELEOLÒGICA. SOTA TERRA. — Tal va ser el títol de la conferència donada'l dia 5 per nostre consoci D. Josep M.^a Co de Triola, a l'exposar a grans gambades els fonaments y pràctiques utilitats de dita ciencia, els avenços de la mateixa en la nostra terra y les més importants exploracions espeleològiques portades a cap recentment pels nostres amics del «Club Montanyenc». Acompanyà a la disertació del senyor Co de Triola

una serie de vistes fotogràfiques obtingudes durant dites exploracions y que anaren projectant-se en el transcurs de l'esmentada conferència.

ESPORTS D'HIVERN A CATALUNYA. — El dia 12 nostre company D. Manuel Tey y Enrich va donar una conferència expositiva de les tasques realitzades fins a la data per la Secció d'Esports de Montanya, de la qual es son vice-president. Ab aquest motiu exposà la finalitat y motius de sa fundació y l'intent de procurar l'aclimatació dels esports d'hivern a la montanya catalana. Descrigué minuciosament els avantatges de l'ús y maneig dels skis y donà compte de les excursions realitzades als Rasos de Peguera y encontrades pirenenques, de les quals presentà un bell aplec de clixés fotogràfics obtinguts per diferents senyors socis que efectuaren dites primeres sortides esportives.

EL MONTSENY A L'HIVERN. EL PRIMER CONCURS CATALÀ DE LUGES. — Nostre consoci D. Eduard Vidal y Riba omplí la sessió del dia 26 parlant de l'aspecte del Montseny en plena hivernada, presentant-ne una vistosa col·lecció de projeccions fotogràfiques de diversos paisatges y encontrades, acabant per donar compte de la celebració del Concurs de Luges, que ab tot èxit s'havia pogut realitzar al cim del Matagalls.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

LA VIDA DELS PASTORS. — El dia 20 D. Rossend Serra y Pagès va donar la quinta y darrera conferència sobre aquell interessant tema, tractant de l'observació de la naturalesa feta continuament pels pastors, de sa devoció, de sa passió amorosa, de lo guardadors de llurs tradicions, de les supersticions que tenen, etc.; apoyant-ho ab gran nombre d'observacions propies y especies folk-lòriques anotades, moltes d'elles actualment inèdites.

LES COSTUMS POPULARS DE MONGOLIA. — El dia 27 el president de la Secció, D. Fidenci Kirchner, va donar una conferència sobre dit tema, explicant detalladament diferents tradicions, costums y supersticions d'aquell país. La senyoreta D.ª Gabriela Rovira féu sentir algunes cançons populars d'aquell país armonisades pel mestre D. Modest Serra, qui va acompanyar-les-hi al piano.

CURS D'ARQUEOLOGIA

Conversa CV (dia 8 de Març). — Vintiuantena de les Hispanies ante-ròmanes. — Primeres encunyacions numàries a Empuries. — Ni'ls ibers ni'ls cel·tibers no encunyaren moneda, sinó'ls grecs establerts a la Península. — Emissions monetàries, desde'l sigle VIe al Ier abans de J. C. — Exemplars ibèrics y obulconesos. — Diferències en els tipos y en les llegendes. — La *dragma* emporitana, el *victoriat* saguntí y el *denari* tarragoní. — Sistemes ponderals. — *Omonoias*. — El *nummus oscensis*. — Regions monetàries a la Península.

— Llurs límits. — Alfabet ibèric. — Dificultats d'interpretació del valor fonètic dels signes o lletres. — Quan y de qui reberen els ibers el seu alfabet. — Origen arià de la llengua ibèrica. — Tipos o signes de l'abecedari ibèric — Examen y valor respectiu. — Importancia arqueològica de les inscripcions ibèriques.

Conversa CVI (dia 22). — Primera de la Grecia clàssica. — Resum sobre la Grecia primitiva.

Conversa CVII (dia 29). — Segona de la Grecia clàssica. — Continuació de l'estudi de la Grecia primitiva.

Totes aquestes interessants converses de D. Pelegrí Casades y Gramates han anat acompanyades de projeccions fotogràfiques.

VISITA DEL «CENTRE EXCURSIONISTA DEL VALLÈS»

El dia 14 d'aquest mes de Març una nombrosa representació del «Centre Excursionista de Sabadell», composta d'una cinquantena de socis, entre'ls quals hi figuraven diverses senyores y senyoretetes, varen fer una visita d'atenció a la nostra entitat pera testimoniar l'afecte que uneix germanívolament a les dugues corporacions. A les nou tocases del matí varen personar-se al nostre estatge social, essent rebuts pels individus de la Directiva senyors Massó y Torrents, Martorell, Carreras y Candi, Vidal y Riba y Torras, que en sa qualitat de president els donà la benvinguda en paraules ben sentides, a les quals correspongué'l senyor Montllor, president del «Centre de Sabadell», ab un curt parlament d'atenció y coral oferiment.

Acompanyats dels indicats senyors passaren a visitar la Barcelona vella, començant per les columnes d'Hèrcul y seguint vers l'antic palau dels Reis d'Aragó, Santa Agueda, muralles romanes, Ajuntament, Diputació, Catedral, Llotja, mansions senyoriales del carrer de Montcada, y iglesies de Sant Just, Santa Maria y Sant Pau del Camp, resultant en conjunt una visita ben instructiva y un estudi aprofitat de la Barcelona arqueològica, que serà degudament completat ab altres projectades visites als Museus barcelonins y a la Barcelona moderna.

Desde aquestes planes repetim als nostres amics de Sabadell nostre agraïment per sa atenta visita y nostres corals ofertes pera tot lo que siga en profit de l'excursionisme y de nostra aimada terra catalana.

NOVES

Excursió a Argèlia. — Pera'ls dies 5 al 16 d'aquest mes d'Abril el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ha organitzat una excursió a l'Argèlia, fent escala a Palma de Mallorca y visitant Alger, Constantina, Batna, Lambèze, Timgad y Biskra, ab sos diversos monuments y construccions antigues y modernes, sos mercats y típiques costums y sos esplèndits paisatges,

ab l'entrada a la regió del Sahara y son magnífic oasis, de més de 150.000 palmeres, que causa l'admiració de tot excursionista. El viatge's farà a bordo del «Miramar», esplèndit vapor de la «Compañía Isleña Marítima», en sortida extraordinària que farà'l vespre del dilluns dia 5 del mes que comencem. Els preus dels passatges, tots els gastos compresos, són els de 400 pessetes en primera classe y 325 en segona; essent ja nombrosos els senyors inscrits pera sa realisació.

Congrés Interpireneista de Tolosa — Tal com havíem anunciat, y subjectant-se al programa indicat, els dies 21 y 22 del finit mes de Març va celebrar-se a Tolosa'l primer Congrés d'enguany, organitzat per la Federació de Societats Pireneistes. El nostre president, D. César A. Torras, va assistir-hi en representació del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, essent molt atès y festejat pels nostres amics de les diverses encontrades de la França, aplegats ben agermanadament a racer del nostre Pireneu. Per manca d'espai no'ns ocupem en aquest número de les tasques de dit Congrés: ho farem detingudament en el número vinent.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MARÇ

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0º Y AL NIVELL DEL MAR							
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS							
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA						
2º.11	3º.37	18º. (dia 31)	- 8º. (dia 1)	759'3 mm.	758'5 mm.						
ESTAT DEL CEL { <table style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr><td>Dies serens . . .</td><td>2</td></tr> <tr><td>» nuvolosos. 14</td><td></td></tr> <tr><td>» coberts. . . 15</td><td></td></tr> </table>				Dies serens . . .	2	» nuvolosos. 14		» coberts. . . 15		Dies de pluja. 20 » de neu 13 » de glaçada. 18	
Dies serens . . .	2										
» nuvolosos. 14											
» coberts. . . 15											
TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 86'6 mm.				VENTS DOMINANTS							
» DE NEU		» 50 »		8 MATÍ	8 TARDA						
				SE - SSW	NE - ENE						

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.